

KÖNYVEKRŐL

Donáth Péter: A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből, 1868–1958.
Szerk.: Farkas Mária. Budapest. Trezor Kiadó, 2008. 830 o.

Donáth Péter közel ezer oldalas műve – az egyidejűleg megjelent „Oktatáspolitikai és tanítóképzés, 1945-1960” c. kötettel – másfél évtizedes kutatás keretében készült. A munka több hosszabb-rövidebb tanulmányt, s két monográfiát tartalmaz.

Donáth professzor több évtizede a budapesti Tanítóképzőben oktat; életműve, kutatói-, oktatói tevékenysége elválaszthatatlan a hazai tanítóképzés történetétől. A német nemzetiségi tanítóképzés történetéről, *Rozsondai Zoltán*ról, a hazai tanítóképzés jelentős alakjáról szóló kötetei, valamint a tanítóképző akadémiákkal, az 1954-es oktatáspolitikai döntéssel, az ötvenes évek tanítóképzőivel foglalkozó tanulmányai után jelent meg e kötete.

Újabb munkájában a tanítóképzés politikai és társadalomtörténeti kérdéseit érintő tanulmányai – hasonlóan a szerző korábbi alapos műveihez – egyúttal újszerű vonásokkal gazdagítják a magyar oktatáspolitikai 19. és 20. századi történetét. A kötetben közölt írások foglalkoznak a tanítóképzés dualizmus kori létszámával, összetételének alakulásával, valamint a 20. századi képzés céljaival, szervezetével, irányításával összefüggő viták, intézkedések történetével, az e problémákkal kapcsolatos társadalmi-politikai elvárások alakulásával.

Donáth Péter kutatásai során felhasználta a teljes hazai politikatörténeti, társadalomtörténeti, szociológiai, neveléstörténeti szakirodalmat; feldolgozta az ország több mint félszáz levéltárának, kéziratárának anyagát, s feltárta magánszemélyek naplóit, visszaemlékezéseit is. Több száz egykori tanítóképzőssel készült interjúk anyagát is bevonta e kutatásba. A munkában alkalmazott hatalmas jegyzetapparátusban javarészt eddig kiaknázatlan források széles körét szólaltatta meg. Ugyanakkor a szerző javára írandó, hogy állandóan szem előtt tartotta a sokoldalú forráskritika követelményeit.

A kötet bevezető tanulmánya a VKM, a KSH adatai és egyéb források alapján a dualizmus kori tanítóképzés vallási, nemzetiségi összetételének statisztikai vizsgálatával, az ezekhez kapcsolódó diagrammokkal, térképekkel bővítette, árnyalta a korszak oktatáspolitikájáról, a tanítói utánpótlás biztosításáról kialakított képet. Érdekes megállapítása a statisztikai adatok alapján, hogy jelentősen nőtt a magyar anyanyelvűek aránya, miközben lényegesen csökkent a nemzetiségi hallgatók száma. Hasonló arányokról tanúskodott a főállású tanárookra vonatkozó adatsor. Különösen feltűnő, hogy a németek kivételével a többi nemzetiség – román, szlovák, ruszin, szerb – tanárai szinte teljesen eltűntek a képzős tanárok statisztikájából, - vagyis az adatok igazolták, hogy a tanító(nő) képzők többsége az általa kibocsátott tanítók révén elősegítette a korabeli oktatáspolitikai magyarosító törekvéseinek érvényesítését. Ebben komoly szerepe lehetett a nem magyar, vagy vegyes tanítási nyelvű képzők száma, részaránya csökkenésének. A korszak végén például a 89 képzőből 77-ben folyt magyar nyelven az oktatás, tehát csak a képzők kb. 13%-ában tanítottak nemzetiségi nyelven is. Az állami képzők csak magyar, ill. a kétnyelvű (magyar és valamely nemzetiségi nyelvű) képzésben vettek részt.

A két világháború közötti Magyarország nemzetiségi politikájával foglalkozó tanulmányokból (Egy ismeretlen epizód az 1922. évi választások és a magyarországi szlovák nyelvoktatás történetéből. *Szémán István* a budai tanítóképzőben; „Germanizálni akart-e a Gróf?” *Klebensberg Kuno* nemzetiségi politikájának motívumairól; A német nemzetiségi tanítóképzés, nyelvészet, helytörténetírás kiemelkedő alakja: *Lux Gyula*; „Nem ék, hanem összekötő kapocs akarunk lenni e két nép között.” Vázlat a budai állami német tanítóképző líceum előtörténetéből s történetéről, 1919–1944.) kiderült, hogy a korszakban a német és szlovák nemzetiségű állampolgárok érdekeit megjelenítő szervezetek kéréseit negligálva, a kormányzat a magyar tanítási nyelvű népiskolákat preferálta, s a meddig csak lehetett, addig elodázták a nemzetiségi tanítóképzését létrehozását. Dominált a szűkkeblű nemzetiségi oktatáspolitikai, amely ahhoz vezetett, hogy a magyarországi német állampolgárok szer-

vezeteli a weimári, majd a náci Németország támogatását keresték, s a korszak végéhez közeledve „a népi német tanítószó” nevelését szorgalmazó koncepcióval találta szemben magát az oktatási kormányzat. Ebből a szempontból is különösen érdekes az 1939-1944 között működő budai állami német tanítóképző története, amely érdekesen szemlélteti a kor ideológiai hatásait, s ugyanakkor kiváló pedagógusok humanista értékörző kísérleteit.

A kötet egyik igen érdekes tanulmánya újonnan feltárt levéltári dokumentumok alapján egészíti ki *Nagy László*, a hazai gyermektanulmányi mozgalom vezéregyéniségének 1918-1919-ben játszott szerepét, valamint azt a folyamatot, ahogy a húszas években a polgári demokratikus iskolareform-elképzelésekhez ragaszkodó tudósnak félreállították. *Donáth Péter* kutatásai feltárták *Fináczy Ernőtől*, *Kornis Gyulától*, *Imre Sándortól*, *Révész Gézától* származó, eddig ismeretlen dokumentumokat, amelyek újabb értékes adalékokkal szolgálták *Nagy László* tudományos munkásságának megítéléséről, az egyetemi gyermektanulmány, ill. gyermeklélektan-oktatás kereteire gyakorolt hatásáról.

A nagykőrösi tanítóképző tárgyaló – Nagykőrösi (s más városbeli) igazgatók küzdelme tanítóképzőjük fennmaradásáért s identitásuk megőrzéséért, a változó iskolai viszonyok és oktatáspolitikai elvárások erőterében, 1918-1958 – nagy terjedelmű tanulmány széles levéltári forrásbázis, s számos interjú alapján vizsgálta a képző bezárására irányuló kísérleteket, illetve az azok elhárítására törekvő erőfeszítések sorát. E történetek szemléletesen bemutatták a tanítóképzőkkel szemben a 20. század első hat évtizedében támasztott elvárásokat, az oktatáspolitikai intenciókat. E kutatás során a szerző igyekezett megválaszolni azt a kérdést, hogy a pedagógusok, a szülők hogyan próbáltak védekezni, kedvezőbb irányba befolyásolni a tanulók nevelését, ill. hogyan próbálták kedvezőbb döntésekre bírni a felsőbb szerveket. A kutatás során a szerző igyekezett bemutatni kitűnő tanítóképzők szakembereket – *Váczy Ferenc*, *Juhász Béla* stb. – munkásságát, sorsát. Különösen figyelemre méltó, ahogy a szerző a nagykőrösi tanárok levelezését, megnyilatkozásait, publikációit felhasználva, a mikroköznyezeti kutatások alapján az általános politikai- oktatáspolitikai helyzet alakulására is általánosítható, leszűrhető konklúziókra jut. S valóban, a kötetben szépen bemutatott egyházi vívódások, vezető és irányváltások, az iskolák államosítása után a nagykőrösi tanítóképző igazgatójának és tanárainak sem maradt más választásuk, mint tudomásul venni az új helyzetet, s mértéktartóan alkalmazkodni az 1948/49. tanévtől kezdve egyre markánsabb politika elvárásához. A szerző által felkutatott, felhasznált levéltári dokumentumok, a korabeli minisztériumi és egyéb felügyeleti látogatások jegyzőkönyvei tükrözték a képző munkájával való elégedettséget – bár a szakmai – pedagógiai munka színvonalát megfelelőbbnek ítélték, mint a politikai- világnézeti nevelését. Mégis az MDP Politikai Bizottsága 1954-es határozata – gazdasági okokra hivatkozva – elvetette a képzési időnek a minisztérium által javasolt felemelését, sőt hivatkozva a pedagógus túltermelésre, a fokozatosan visszafejlesztésre ítélt intézmények közé sorolta a nagykőrösi képzőt is.

Donáth Péter a továbbiakban részletesen elemezte azt a többéves küzdelmet, amelyet a valóban rossz infrastruktúrával rendelkező nagykőrösi tanítóképző tanárai folytattak a megszüntető határozat ellen. A szerző idézi *Juhász Béla* és mások akcióit, felszólalásait, írásait, amelyek a tanítóképzés reformjának problémáit tárgyalták, s közben utaltak a vidéki iskolák, pedagógusok gondjaira is. Mégis, az 1957 tavaszi minisztériumi, majd nagykőrösi tanári értekezlet kénytelen volt tudomásul venni, hogy bár „Nagykőrösön számottevő hagyományok vannak a tanítóképzés terén, megfelelő épület nincs.” Így a hároméves küzdelem ellenére a Nagykőrösön folytatott képzés befejeződött. Végül *Donáth Péter* a Kecskemétre áthelyezett utolsó igazgató, *Juhász Béla* 1957-es cikkét elemezve – s szembeesítve az e témában korábban írt műveivel – megállapította, hogy a kitűnő pedagógust az akkori történelmi szituáció kényszerítette alkalmazkodásra.

Összegezve véleményünket, megállapíthatjuk, hogy a kötet jelentős mértékben hozzájárult a magyarországi tanítóképzés politika- és társadalomtörténetéről, az állam – ideológia - iskola 20. századi viszonyáról, s a szoros rendszerváltozásoknak kitett pedagógusok sorsáról folytatott tudományos diskurzushoz. Nagyigényű, jelentős, komoly szaktudással megírt munka *Donáth Péter* kötete, amelyet tudományos precizitás és adatgazdagság jellemez, miközben sokoldalúan és árnyaltan mutatja be a magyarországi tanítóképzés 19. és 20. századi történetét. A művet örömmel ajánlhatjuk a kor, a téma kutatói és a magyarországi pedagógusképzés múltja, problémái iránt érdeklődők figyelmébe.

Mann Miklós